373.31(082)
П78

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і психології

ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ

Збірник наукових та науково-методичних праць викладачів кафедри педагогіки і психології Криворізького державного педагогічного університету

Випуск 3

Присвячено 75-річчю Криворізького державного педагогічного університету

Кривий Ріг
2005

СИСТЕМА РОБОТИ З РОЗВИТКУ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ 4 КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Павлик О. А.

У статті висвітлено систему розвитку писемного мовлення учнів 4 класів на уроках української мови як другої, що ґрунтується на транспозиційно-корекційному підході й включає три етапи: підготовчий (актуалізація спільних з російською мовою текстологічних знань та вмінь), формуючий (розвиток текстотворчих і комунікативних умінь, засвоєння специфічних лексико-граматичних засобів української мови), підсумковий.

The article dwells upon the systems of the development of written speech of pupils of 4 forms at lessons on Ukrainian language learning as a second one, which are based on transposition and corrective approach. It has three stages: preparatory (actualization of knowledge's and skills, which are common for both Ukrainian and Russian), forming (the development of text creative and communicative skills), final.

На сучасному етапі реформування початкової школи особливої актуальності набувають питання, пов'язані з реалізацією основної мети навчання української мови — "формування комунікативних умінь школярів" [2, с.17]. У зв'язку з цим важливим видається дослідження проблеми розвитку писемного мовлення молодших школярів на уроках державної мови.

Логіко-критичний аналіз науково-методичної літератури свідчить, що порушена проблема в такому аспекті спеціально не досліджувалася. Слід сказати, що в питанні розвитку мовлення школярів на уроках другої мови пріоритетним було і є формування вмінь та навичок усного мовлення як первинного і найбільш важливого. Значним кроком у розв'язанні проблеми мовленнєвого розвитку учнів початкових класів шкіл з російською мовою викладання стали монографії О. Н. Хорошковської "Розвиток мовлення молодших школярів" [5] та "Лінгводидактична система початкового навчання української мови у школах з російською мовою викладання" [4]. У працях науковців Н. О. Воскресенської, Т. Ю. Горбунцової, А. О. Свашенко також знаходимо методичні

рекомендації щодо розвитку українського зв'язного мовлення учнів початкової школи. Та попри все проблему розвитку писемного мовлення учнів на уроках державної мови ґрунтовно не було досліджено.

Важливим фактором ефективного розвитку українського писемного зв'язного мовлення школярів є науково обґрунтована система роботи над ним в умовах навчання близькоспорідненої мови. У статті зупинимося на основних положеннях системи роботи з розвитку писемної форми мовлення учнів 4 класів на уроках української мови як другої: вихідних позиціях, програмі реалізації, найбільш доцільних методах, прийомах і засобах навчання, підходах до розв'язання конкретних питань змісту й організації навчання писемного мовлення школярів.

Аналіз психологічної, психолінгвістичної, лінгвістичної та лінгводидактичної літератури з проблеми дослідження, дані констатуючого експерименту дозволили визначити вихідні позиції системи роботи з розвитку писемного зв'язного мовлення учнів шкіл із російською мовою викладання:

– здійснення навчання українського писемного мовлення в комунікативно-діяльнісному напрямі на матеріалі різних типів тексту як основної комунікативної одиниці;

– забезпечення позитивного переносу знань та вмінь школярів, набутих на уроках російської мови, на український мовний ґрунт із урахуванням специфіки засобів близькоспорідненої мови;

– підпорядкування процесу навчання українського писемного текстотворення етапам породження зв'язного висловлювання, забезпечення його належної мотивації;

– урахування особливостей писемного зв'язного мовлення (контекстності, усвідомленості, зв'язності, розгорнутості, нормативності) у процесі побудови писемних висловлювань;

– дотримання диференційованого підходу до мовленнєвого розвитку школярів.

У процесі розробки системи розвитку зв'язного писемного мовлення школярів була передбачена поетапність роботи над текстами різних типів:

від аналізу, відтворення, конструювання за зразком до самостійної побудови висловлювань в органічній єдності змісту, структури й мовного оформлення; від опрацювання розповідей, описів, міркувань до складання розповідей з елементами опису і міркувань, комунікативно спрямованих висловлювань (листів, привітань тощо).

Система роботи з розвитку писемного мовлення молодших школярів розроблена з урахуванням вікових особливостей дітей та їхнього рівня підготовки. Вона передбачає розвиток умінь писемного зв'язного мовлення на текстовій основі, що забезпечує краще оволодіння мовними засобами української мови. Системне використання текстового матеріалу дозволяє звертати увагу школярів на характерні особливості писемного зв'язного мовлення, специфіку засобів української мови, готує дітей до створення власних писемних висловлювань. Тематику текстового матеріалу було підпорядковано віковим інтересам школярів. Узагальнення власних спостережень та матеріалів педагогічних досліджень [1] свідчать, що учні початкових класів надають перевагу текстам про життя однолітків, тваринний та рослинний світ, казковим сюжетам. Особливу зацікавленість у них викликають оповідання про допомогу дітей тваринам.

Система розвитку писемного зв'язного мовлення молодших школярів ґрунтується на таких принципах:

1) *загальнодидактичних*: мотиваційного забезпечення навчального процесу, систематичності й послідовності, природовідповідності (сенситивності), розвивального характеру навчання, індивідуалізації та диференціації;

2) *методичних (лінгводидактичних)*: урахування знань та вмінь з рідної мови, взаємозалежності усного та писемного мовлення, комунікативної спрямованості навчального процесу, текстоцентричного (навчання мови й мовлення на основі тексту), комплексного підходу до формування мовленнєвих умінь.

Реалізація презентованої системи роботи відбувається у три етапи.

Перший етап – підготовчий – передбачає актуалізацію текстологічних знань та вмінь школярів, набутих на уроках російської

мови й у попередніх класах початкової школи (у тому числі й на уроках читання), зокрема виділяти особливості писемних висловлювань (контекстність, усвідомленість, зв'язність, розгорнутість і нормативність); розрізняти текст і групу тематично об'єднаних речень, аналізувати висловлювання, визначаючи його тему й основну думку, вмотивовано добирати до нього заголовок, виділяти структурні елементи тексту, ділити його на абзаци, складати план, розрізняти тексти різних типів, визначати їх змістові, структурні та мовні особливості, конструювати тексти з поданих слів та словосполучень; поширювати писемні висловлювання, редагувати подані тексти з позицій змісту, структури й мовного оформлення.

Другий етап – формуючий (основний) – спрямовано на розвиток текстотворчих (доповнювати, відновлювати, редагувати тексти-розповіді, описи, міркування, переказувати й самостійно складати висловлювання різних типів) та комунікативних (орієнтуватися в мовленнєвій ситуації, створювати писемні висловлювання з огляду на мету, умови та адресата комунікації) умінь школярів на основі текстів різних типів.

Третій етап – підсумковий – має на меті узагальнення результатів попередніх етапів, подальше удосконалення всіх груп комунікативно-мовленнєвих умінь писемного зв'язного мовлення, яке передбачає самостійне складання та редагування школярами власних писемних висловлювань різних типів, доцільне використання засобів української мови.

Розвиток умінь писемного зв'язного мовлення школярів, кінцевою метою якого є створення самостійних писемних зв'язних висловлювань, здійснюється на кожному етапі за допомогою методів і прийомів, що знайшли своє втілення в системі вправ і завдань, спрямованих на вдосконалення текстологічних, текстотворчих та комунікативних умінь. Процес розвитку писемного мовлення характеризується практичною спрямованістю, через що чільне місце посіли *тренувальні* методи й прийоми: *оперативний* (спостереження над текстами різних типів, зіставлення мовленнєвого матеріалу, аналіз писемних висловлювань, конструювання, переконструювання текстів, їх редагування), *продуктивно-*

творчий (продукування текстів різних типів, їх удосконалення) та *комунікативний* (створення висловлювань з огляду на мету, умови й адресата комунікації).

Вибір найоптимальніших методів і прийомів навчання визначається етапом роботи. Так, на підготовчому етапі актуалізації текстологічних знань та вмінь перевага надається оперативному методу (спостереженню, зіставленню й аналізу висловлювань, їх конструюванню та переконструюванню). В основний період (формуючий) навчання особлива увага приділяється оперативному (аналізу мовних засобів текстів різних типів, їх конструюванню та редагуванню) та продуктивно-творчому методу (створенню писемних зв'язних висловлювань спочатку за зразком, опорою, а згодом – самостійному). На заключному (підсумковому) етапі застосовуються переважно продуктивно-творчий та комунікативний методи навчання близькоспорідненого мовлення.

Результатом такого навчання має стати розвиток основних умінь писемного мовлення школярів, що здійснюється на кожному етапі роботи. З огляду на специфіку засвоєння близькоспорідненої мови й мовлення, основні зусилля спрямовуються на формування текстотворчих умінь, що передбачають вільне використання засобів української мови в процесі побудови дітьми самостійних писемних висловлювань.

У виборі вправ, спрямованих на розвиток писемного зв'язного мовлення школярів, необхідно керуватися такими критеріями:

– відповідності меті, завданням, етапу навчання;

– урахування специфіки навчання української як другої мови;

– уваги до вікових та індивідуальних особливостей школярів;

– систематичності.

Різні навчальні можливості школярів зумовлюють диференціацію мовленнєвих завдань відповідно до рівнів мовленнєвої компетентності дітей (початкового, середнього, достатнього та високого). В залежності від рівня складності матеріалу кожної вправи та обізнаності з ним школярів основне комунікативне завдання має відповідати достатньому рівню сформованості вмінь писемного мовлення. Для вищого рівня доцільно пропонувати додаткове завдання самостійного, творчого спрямування

(зміна умов, ситуації, мети писемного висловлювання, самостійне виконання мовленнєвої вправи). Завдання для середнього рівня має містити підказку, опору (подано зразок виконання, довідку, схему, план). Учням з початковим рівнем розвитку писемного мовлення пропонується виконувати з допомогою вчителя спрощений варіант завдання середнього рівня складності.

Отже, диференціація мовленнєвих завдань здійснюється за ступенем самостійності виконання та творчого спрямування, за обсягом та складністю матеріалу комунікативної вправи, що забезпечує особистісну орієнтацію процесу навчання писемного зв'язного мовлення школярів.

Вибір варіантів вправи та методики її виконання залежить від підготовленості кожного конкретного класу. Для цього пропонуються такі форми диференціації мовленнєвих завдань (за О. Я. Савченко) [3, с. 118]:

– під час виконання спільного для класу завдання достатнього рівня використання допоміжних матеріалів для слабких дітей (зразок, словесно-графічна опора, схема виконання, підказка) для запобігання відставання слабовстигаючих;

– на фоні фронтальної роботи учнів середнього рівня з основним змістом вправи самостійні завдання для груп вищого рівня;

– запровадження на одному етапі уроку завдань різного змісту та складності для кожного рівня мовленнєвої компетентності учнів.

Система диференційованих завдань надає можливості оперувати різними формами організації навчальної діяльності (фронтальною, груповою, парною та індивідуальною), що в свою чергу позитивно позначається на результативності процесу розвитку писемного зв'язного мовлення дітей.

Таким чином, презентована система розвитку українського писемного мовлення учнів 4 класів шкіл з російською мовою викладання відповідає вимогам транспозиційно-корекційного підходу до навчання близькоспорідненої мови й мовлення й становить єдиний процес актуалізації текстологічних знань й умінь, набутих на уроках російської мови, та формування текстотворчих і комунікативних умінь на текстовому матеріалі української мови; характеризується взаємопов'язаністю цілей, змісту, принципів, методів і прийомів, засобів навчання. Перспективи

подальшого дослідження проблеми вбачаємо у вивченні таких питань, як реалізація диференційованого підходу до навчання української мови як другої відповідно до рівнів мовленнєвого розвитку дітей; урахування взаємозв'язку в процесі розвитку російського й українського писемного та усного мовлення.

Література:

1. *Використання результатів психодіагностики у диференціації навчання // Директор школи. – 1999. – № 11, березень. – С.10.*
2. *Рекомендації щодо вивчення української мови у 2004-2005 н. р.// Початкова школа. — 2004. – № 7. – С.17*
3. *Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Абрис, 1997. – 416с.*
4. *Хорошковська О. Н. Лінгводидактична система початкового навчання української мови у школах з російською мовою викладання. – К.: УкрНДІПСК, 1999. – 305с.*
5. *Хорошковська О. Н. Розвиток мовлення молодших школярів: Посібник для вчителів. – К.: Рад. шк., 1985. – 94с.*

ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ МЕТЕОРОЛОГІЇ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Любар І. Г.

Стаття присвячена проблемам використання української народної метеорології у початковій школі.

Досліджується зміст навчальної і позакласної роботи молодших школярів щодо проведення спостережень за життям природи та прогнозуванням погодних змін на підставі народних прикмет.

The article deals with the problems of the use of Ukrainian folk meteorology at elementary school. It analyses the content of training and out-of- school activities of elementary school pupils as for carrying out of natural phenomenon observations and weather forecast based on folk tokens.

Урбанізація міст призвела сучасне покоління до відчудженності від природи. Та і в сільській місцевості стає все менше знань народної метеорології. В цьому стали покладатися на повідомлення про погоду з радіо, телебачення, газет. Але вони часто не справджуються, бо розраховуються на великі території. Щоб визначитися з погодою у